

BEATA SZLUZ

Problem bezdomności w Rzeszowie

1. Zjawisko bezdomności – stan liczbowy

Bezdomność jest problemem wielowymiarowym, występującym zarówno w przeszłości, jak i współcześnie. W „Europejskiej karcie społecznej” zamieszczono odwołanie do prawa człowieka do mieszkania. Podkreślono konieczność „podjęcia działań zmierzających do: popierania dostępu do mieszkań o odpowiednim standardzie; zapobiegania i ograniczania bezdomności w celu jej stopniowego likwidowania; uczynienia kosztów mieszkań dostępnymi dla osób, które nie mają wystarczających zasobów”¹. Poszczególne państwa podejmowały i nadal próbują wprowadzać różne rozwiązania mające na celu przeciwdziałanie temu zjawisku.

W literaturze przedmiotu wielokrotnie napotyka się stwierdzenie, że nie ma precyzyjnie określonej definicji i skali zjawiska bezdomności².

---

¹ *Europejska karta społeczna* – wersja zrewidowana (STE 163), podpisana w Strasburgu dnia 3.05.1995, art. 31.

² W „Europejskiej typologii bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego” przyjęto następującą klasyfikację:

1. *rooflessness* (osoby niemające schronienia w jakiegokolwiek formie: przebywające w miejscach publicznych, noclegowniach i/lub z koniecznością spędzenia kilku godzin w ciągu dnia w miejscach publicznych);
2. *houselessness* (osoby, które przebywają w instytucji udzielającej pomocy bezdomnym, posiadają schronienie tymczasowe: schroniska dla bezdomnych/zakwaterowanie tymczasowe, schronienie dla kobiet, zakwaterowanie dla uchodźców i imigrantów; opuszczający np. instytucje penitencjarne/karne, szpitale i instytucje opiekuńcze, specjalistyczne zakwaterowanie wspierane, np. wspierane mieszkania, wspierane mieszkania zbiorowe, foyer – ośrodki dla młodzieży, zakwaterowanie dla nieletnich rodziców);
3. *living in insecure housing* (osoby zagrożone wykluczeniem ze względu np. na mającą nastąpić eksmisję, niestabilność najmu, przemoc w rodzinie);
4. *living in inadequate housing* (osoby mieszkające w nieodpowiednich warunkach mieszkaniowych, w budynkach, które nie nadają się do remontu, w warunkach skrajnego przełudnienia, w przyczepach kempingowych). Szerzej zob. European Federation of National Organizations Working with the Homeless, *ETHOS – European Typology on Homelessness and Housing Exclusion*, www.feantsa.org.pl, data dostępu: 10.03.2008.

Podjęto wiele prób mających na celu ustalenie liczby osób bezdomnych, które w Polsce dokonywano różnymi sposobami/metodami, np.: przez policzenie osób, którym została udzielona pomoc w ośrodkach pomocy społecznej; licząc wydane świadectwa Narodowych Funduszy Inwestycyjnych, które przysługiwały także jednostkom bez zameldowania³. W światowej literaturze naukowej podjęto zagadnienie dotyczące metod monitorowania bezdomności (skanowanie miejsc publicznych, pomiar „u wodopoju”, rejestry prowadzone przez usługodawców, badania longitudinalne – w ujęciu P. Rossiego: prospektywne, półretrospektywne i retrospektywne)⁴. Jeden z algorytmów obliczeń opracował A. Przymeński. Zastosował określenie stopniowalności i wyróżnił cztery sfery tworzące tzw. koncentryczne koła. Zastosował wąskie rozumienie (operacyjne) i szerokie (na użytek polityki społecznej i pomocy społecznej)⁵. Przyjęcie definicji bezdomności umożliwiło wyjaśnienie rozbieżności w zakresie szacowania liczby bezdomnych. Określił proporcję pomiędzy liczbą bezdomnych schroniskowych i pozaschroniskowych na 1 : 1 i 1 : 2, a następnie pomnożył przez liczbę miejsc w ośrodkach, tj. 15 tys. Uzyskał wynik 30–45 tys. Ten rezultat potwierdził kolejny sposób obliczeń. Cytowany autor oszacował liczbę bezdomnych w czterech województwach: poznańskim, szczecińskim, piłskim i wrocławskim (do końca 1998 r. w Polsce było 49 województw). Następnie policzył, ilu bezdomnych średnio przypada na jedno województwo, i pomnożył przez liczbę województw, uzyskując liczbę 34,3 tys.⁶ Wynik mieścił się w przedziale, który został określony w poprzednim szacunku.

W grudniu 1996 r. Rządowe Centrum Informatyczne PESEL wskazało, że w skali kraju było 173,5 tys. osób bezdomnych (133 tys. wymeldowanych z pobytu stałego decyzją administracyjną oraz 40 tys. wymeldowanych z pobytu stałego i nigdzie niezameldowanych)⁷. Na przełomie 1997 i 1998 r.

³ W szacowaniu mogły pojawić się nieścisłości wynikające z faktu, iż autorzy najczęściej nie precyzowali metody dokonania obliczeń, jak również nie przytaczali definicji.

⁴ Szerzej na ten temat zob. m.in.: B. Szluz, *Zjawisko bezdomności w Unii Europejskiej. Specyfika i monitorowanie*, „Слов'янський Вісник. Збірник наукових праць” 18(2014), s. 188–189.

⁵ Por. A. Przymeński, *Bezpieczeństwo socjalne bezdomnych w Polsce* [w:] L. Frąckiewicz (red.), *Bezpieczeństwo socjalne*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice 2003, s. 266.

⁶ Por. A. Przymeński, *Geografia i skala zjawiska bezdomności w Polsce*, „Roczniki Naukowe Caritas” 1(1997), s. 50–53; tenże, *Skala i geografia zjawiska bezdomności w Polsce w końcu lat dziewięćdziesiątych*, „Studia z Etyki i Socjologii Gospodarczej. Zeszyty Naukowe” 270(1998), s. 137–139; tenże, *Zjawisko bezdomności w Polsce współczesnej*, „Polityka Społeczna” 4(1998), s. 9.

⁷ Por. K. Grabowska, *Bezdomność w Polsce – zjawisko słabo rozpoznane*, „Kontrola Państwowa” 6(1997), s. 100.

w ujęciu Rady Naczelnej Polskiego Komitetu Pomocy Społecznej liczba bezdomnych została określona na około 58,7 tys. W raporcie Najwyższej Izby Kontroli i wojewodów określono ją na około 18 tys.⁸

J. Balicki podkreślił, że o skali problemu świadczy informacja, według której świadectwa Programu Powszechnej Prywatyzacji odebrały 34 tys. osób bez stałego miejsca zameldowania⁹. Departament Pomocy i Integracji Społecznej Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oszacował liczbę bezdomnych w 2005 r. na 87 238, w tym 55 148 mężczyzn, 18 270 kobiet i 13 829 dzieci¹⁰. Trudności z policzeniem wynikają ze stosowania różnych metod, a także m.in. z przyjętej definicji pojęcia, niejednolitego klasyfikowania, migrowania (tzw. geografia zjawiska bezdomności).

W województwie podkarpackim w latach 1999–2003 ogólna liczba osób bezdomnych rosła (869 w 1999 r.; 1232 w 2003 r.), natomiast od 2005 r. (1163) obniżała się do 2009 r. (894). W 2011 r. ponownie zwiększyła się do 1172 osób. W populacji podkarpackich bezdomnych zdecydowanie przeważają mężczyźni (od 768 w 1999 r. do 1010 w 2005 r.). Bezdomnych kobiet jest mniej, a ich liczba mieściła się w przedziale od 63 w 2001 r. do 175 w 2011 r.¹¹ Potwierdza to pewną prawidłowość, tzn. większy jest odsetek bezdomnych mężczyzn niż kobiet. Zdaniem L. Frąckiewicz wśród bezdomnych jest ich około 70%¹². W ujęciu A. Duracz-Walczak stanowią oni ponad 80% osób bezdomnych¹³. Podobna jest opinia A. Przymeńskiego, który przyjmuje, że około 20% stanowią kobiety¹⁴. Są to niemal wyłącznie kobiety bezdzietne bądź niemające przy sobie dzieci. Zdarzają się przypadki, sporadycznie, przebywania poza schroniskami bezdomnych matek z dziećmi.

⁸ Por. A. Kulik, J. Szczęsny, W. Wróbel, *Ludzie bezdomni*, „Wprost” 49(1998), s. 38.

⁹ Por. J. Balicki, *Ubóstwo w Polsce w ostatniej dekadzie XX w.*, „Studia Gdańskie” 4(2001), s. 19–38.

¹⁰ A. Zalewska, *Informacja Departamentu Pomocy i Integracji Społecznej MPiPS dotycząca liczby osób bezdomnych w Polsce*, Warszawa 2006 (mps).

¹¹ Por. B. Szluz, *Podkarpacka bezdomność – socjologiczny szkic problemu* [w:] P. Grata (red.), *Od kwestii robotniczej do nowoczesnej kwestii socjalnej. Studia z polskiej polityki społecznej XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014, s. 131.

¹² Por. L. Frąckiewicz, *Bezdomność jako syndrom ubóstwa* [w:] P. Dobrowolski, I. Mądry (red.), *Ubodzy i bezdomni*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice 1998, s. 12.

¹³ Por. A. Duracz-Walczak, *Zarys liczebności, struktury i sytuacji zbiorowości bezdomnych polskich* [w:] A. Duracz-Walczak (red.), *W kręgu problematyki bezdomności polskiej*, Wydawnictwo SPB – Warszawa, FRClIWOP w Gdańsku, PFWB – Gdańsk, Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Gdańsk, Warszawa – Gdańsk 2001/2002, s. 29.

¹⁴ A. Przymeński, *Bezdomność jako kwestia społeczna w Polsce współczesnej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2001, s. 80.

Większość bezdomnych egzystuje w ośrodkach, np. schroniskach czy noclegowniach. Jednakże część osób znajdowała się poza placówkami. Liczba mężczyzn ulokowanych w ośrodkach mieściła się w przedziale od 511 w 2007 r. do 830 w 2005 r. Z kolei liczba kobiet w ośrodkach wahała się od 44 w 1999 r. do 133 w 2011 r. Można przypuszczać, że wynika to m.in. z faktu zwiększania się liczby placówek świadczących pomoc bezdomnym, także kobietom, które np. są ofiarami przemocy domowej i szukają schronienia w tworzonych etapami od roku 1991 ośrodkach, a przy okazji prowadzi to do stopniowego ujawniania się problemu¹⁵. Część osób pozostaje trwale poza ośrodkami w różnych miejscach, także niemieszkalnych, np. w kanałach ciepłowniczych, na klatkach schodowych, w pustostanach, w ruinach budynków, na dworcach kolejowych lub autobusowych, w domkach działkowych, w starych samochodach, w kartonowych namiotach.

Bezdomność jest przede wszystkim problemem mężczyzn, co potwierdzają dane zebrane na terenie Rzeszowa. Rozkład w tym zakresie przedstawia tabela 1, w której zobrazowano liczbę bezdomnych osób w latach 2003–2013 na podstawie ankiet opracowywanych przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej (MOPS) w Rzeszowie¹⁶.

Tabela 1. Liczba bezdomnych osób w Rzeszowie w latach 2003–2013
z podziałem ze względu na płeć i miejsce przebywania

Liczba osób Rok	Kobiety		Mężczyźni		Dzieci	Ogółem	
1	2		3		4	5	
2003	5 *	60 **	23 *	283 **	0	28 *	343 **
	65		306		5•	371	
2005	7*	55**	22*	321**	0	29*	376**
	62		343		2•	405	
2007	9*	0**	23*	86**	0	32*	86**
	9		109		2•	118	
2009	1*	0**	14*	139**	0	15*	139**
	1		153		0	154	

¹⁵ Por. B. Szluz, *Pracownik socjalny wobec zjawiska przemocy w rodzinie* [w:] taż (red.), *Przemoc. Konteksty społeczno-kulturowe. Społeczne i psychologiczne aspekty zjawiska*, t. 1, Rzeszów 2007, s. 197–200.

¹⁶ Ankiety są archiwizowane przez MOPS w Rzeszowie, a także są przekazywane do WPS PUW w Rzeszowie. Materiały zostały udostępnione na pisemną prośbę B. Szluz po uzyskaniu zgody dyrektora MOPS w Rzeszowie J. Gołubowicza. Zestawienia są przygotowywane przez pracowników MOPS pod kierunkiem zastępcy dyrektora MOPS I. Marzałek.

1	2		3		4	5	
2011	5*	0**	19*	131**	0	24*	131**
	5		150		0	155	
2012	bd*	74**	bd*	225**	0	bd*	299**
	bd		bd		bd	bd	
2013	2*	29**	20*	154**	0	22*	183**
	31		174		0	205	

Legenda: * – bezdomni pozaschroniskowi, ** – bezdomni schroniskowi; • – liczba dzieci została wskazana bez podziału na płeć, tzn. bezdomne kobiety i mężczyźni do 18 r.ż.; kolumna „ogółem” obrazuje liczbę bezdomnych w Rzeszowie łącznie z dziećmi; bd – brak danych w kwestionariuszu ankiety

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Ankiety MOPS w Rzeszowie na temat osób bezdomnych za rok 2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013* (mps)

Dane zebrane w tabeli 1 potwierdzają, iż bezdomni to przede wszystkim mężczyźni, którzy przebywają w schronisku, zdecydowanie mniej jest bezdomnych kobiet, które w sytuacji braku schronienia udają się także do placówki. Miasto Rzeszów nie dysponuje schroniskiem dla bezdomnych kobiet, dlatego są one umieszczane w ośrodku usytuowanym w Raławówce k. Rzeszowa. Liczba bezdomnych osób wahała się od 405 w 2005 r. do 371 w 2003 r. Dominowali mężczyźni przebywający w schronisku (321 w 2005 r. i 283 w 2003 r.). Ich liczba poza ośrodkiem mieściła się w przedziale od 14 w 2009 r. do 23 w 2003 i 2007 r. Poza placówką przebywało także od 1 (2009 r.) do 9 (2007 r.) kobiet. Największa ich liczba w schronisku wynosiła 60 (2003 r.).

Problem bezdomności uwidacznia się przede wszystkim z chwilą pojawienia się niskich temperatur. MOPS w Rzeszowie monitoruje sytuację bezdomnych osób, zarówno tych, które przebywają w schroniskach, jak również egzystujących w rejonach opiekuńczych (tabela 2).

Tabela 2. Liczba osób bezdomnych na terenie miasta Rzeszowa w latach 2011/2012–2014/2015 (dane zebrane w sezonie zimowym)

Liczba osób Rejon opiekuńczy; placówka	Liczba osób bezdomnych w sezonie zimowym 2011/2012	Liczba osób bezdomnych w sezonie zimowym 2012/2013	Liczba osób bezdomnych w sezonie zimowym 2013/2014	Liczba osób bezdomnych w sezonie zimowym 2014/2015	Liczba osób bezdomnych (stan na dzień 26.05.2015)
1	2	3	4	5	6
I	5	3	7	4	4
II	6	4	4	4	4
III	3	2	6	3	5
IV	2	4	6	0	1
V	3	1	0	1	0

1	2	3	4	5	6
VI	0	3	0	0	0
VII	4	2	1	0	1
VIII	1	0	0	1	0
IX	0	0	0	1	1
Razem	24	19	24	14	16
Schronisko dla Bezdomnych Mężczyzn w Rzeszowie	177 (w tym 99 z terenu m. Rzeszów)	167 (w tym 92 z terenu m. Rzeszów)	162 (w tym 74 z terenu m. Rzeszów)	126 (w tym 68 z terenu m. Rzeszów)	97
Schronisko dla Bezdomnych Kobiet w Raławówce k. Rzeszowa	35 (w tym 11 z terenu m. Rzeszów)	46 (w tym 8 z terenu m. Rzeszów)	43 (w tym 9 z terenu m. Rzeszów)	bd	bd
Razem (liczba osób bezdomnych w sezonie zimowym w rejonach opiekuńczych i w schronisku)	236	232	229	140	113

Legenda: bd – brak danych

Źródło: Dane zebrane i zestawione przez pracowników MOPS w Rzeszowie pod kierunkiem zastępcy dyrektora MOPS I. Marszałek

Liczba bezdomnych osób, które pozostawały w dziewięciu rejonach opiekuńczych MOPS w Rzeszowie, wahała się od 14 (2014/2015) do 24 (2011/2012 i 2013/2014). W Schronisku dla Bezdomnych Mężczyzn w Rzeszowie przebywało od 126 (2014/2015) do 177 (2011/2012) podopiecznych. Z kolei liczba kobiet mieszkających w Schronisku dla Bezdomnych Kobiet w Raławówce k. Rzeszowa wynosiła od 35 (2011/2012) do 46 (2012/2013). Wspomniane obniżanie się temperatury powoduje, że bezdomni udają się do ośrodków, część osób oddala się z nich wraz z nadejściem wiosny. Ich podopiecznymi są także osoby, które pozostają w placówkach wiele lat, nawet do śmierci.

MOPS w Rzeszowie wyodrębnił trzy kategorie bezdomnych osób (tabela 3). Wyróżniono bezdomnych: nieosiadłych, nieprzywiązanych do jednego miejsca, tzw. wędrownych; bezdomnych tymczasowych (bezdomność do pewnego momentu, np. złagodzenia konfliktu w rodzinie, otrzymania lokalu zastępczego); z przymusu (tzn. nieposiadających własnego mieszkania, z reguły zameldowania, niemających możliwości powrotu do ostatniego miejsca zamieszkania).

Tabela 3. Liczba bezdomnych według kategorii osób bezdomnych w Rzeszowie w latach 2003–2013

Liczba osób Kategorie osób bezdomnych		2003		2005		2007		2009		2011		2012		2013	
		N	N = 371	N	N = 405	N	N = 118	N	N = 154	N	N = 155	N	N = bd	N	N = bd
A	*	4	83	2	108	2	7	1	13	4	14	bd	bd	bd	bd
	**	79		106		5		12		10		bd		bd	
B	*	1	43	3	47	4	5	0	14	2	15	bd	bd	bd	bd
	**	42		44		1		14		13		bd		bd	
C	*	23	245	24	250	26	106	14	127	18	126	bd	bd	bd	bd
	**	222		226		80		113		108		bd		bd	

Legenda: * – bezdomni pozaschroniskowi; ** – bezdomni schroniskowi; N – liczba osób dorosłych bezdomnych; bd – brak danych w kwestionariuszu ankiety; A – bezdomni nieosiadli, nieprzywiązani do jednego miejsca, tzw. wędrowni; B – bezdomni tymczasowi (bezdomność do pewnego momentu, np. złagodzenia konfliktu w rodzinie, otrzymania lokalu zastępczego); C – bezdomni z przymusu (tzn. nieposiadający własnego mieszkania, z reguły zameldowania, niemający możliwości powrotu do ostatniego miejsca zamieszkania)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Ankiety MOPS w Rzeszowie na temat osób bezdomnych za rok 2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013* (mps)

Dane zebrane w tabeli 3 pozwalają zauważyć, że najliczniejsza jest ostatnia kategoria, szczególnie w odniesieniu do tych jednostek, które przebywały w schronisku (od 106 w 2007 r. do 250 w 2005 r.). Bezdomne osoby często zmieniają miejsce pobytu, migrują do większych miast, dlatego zjawisko jest szczególnie widoczne właśnie w miastach.

Bezdomność ma kilka wymiarów: materialny – brak dachu nad głową, deficyt w zakresie podstawowych potrzeb fizjologicznych, m.in. pożywienia i odzieży; społeczny – w zakresie stosunków społecznych w obrębie rodziny, przyjaciół, kolegów itp.; w odniesieniu do pracy – brak pracy; ochrony zdrowia – brak dostępu do opieki zdrowotnej; wykluczenie z uczestnictwa w kulturalnych aspektach życia społecznego¹⁷. Od lat 70. ubiegłego wieku wyodrębniono tzw. nowych bezdomnych, którzy przekroczyli granicę bezdomności

¹⁷ Por. B. Szluz, *Zjawisko bezdomności w wybranych krajach Unii Europejskiej/The Phenomenon of Homelessness in Selected European Union Countries*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014, s. 189.

m.in. na skutek niepełnosprawności (aspekty zdrowotne i społeczne), w odróżnieniu do tzw. starych bezdomnych, w odniesieniu do których uwarunkowań poszukiwano wśród czynników ekonomicznych¹⁸. Liczbę bezdomnych niepełnosprawnych w Rzeszowie zobrazowano w tabeli 4.

Tabela 4. Liczba osób bezdomnych niepełnosprawnych w Rzeszowie w latach 2003–2013

Rok		2003		2005		2007		2009		2011		2012		2013	
		K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Lekki ●	N*	bd	bd	0	2	0	3	0	1	1	1	bd	bd	bd	bd
	N**	bd	bd	16	28	0	7	0	3	0	14	bd	bd	bd	bd
	ogółem	bd	bd	16	30	0	10	0	4	1	15	bd	bd	bd	bd
Umiarkowany ●	N*	bd	bd	1	7	1	2	0	4	0	5	bd	bd	bd	bd
	N**	bd	bd	7	36	0	19	0	8	0	27	bd	bd	bd	bd
	ogółem	bd	bd	8	43	1	21	0	12	0	32	bd	bd	bd	bd
Znaczny ●	N*	bd	bd	0	0	1	0	0	1	0	0	bd	bd	bd	bd
	N**	bd	bd	0	0	0	1	0	2	0	5	bd	bd	bd	bd
	ogółem	bd	bd	0	0	1	1	0	3	0	5	bd	bd	bd	bd

Legenda: * – bezdomni pozaschroniskowi, ** – bezdomni schroniskowi; ● – stopień lekki = III grupa inwalidów = częściowa niezdolność do pracy, stopień umiarkowany – II grupa inwalidów = całkowita niezdolność do pracy, stopień znaczny = I grupa inwalidów = całkowita niezdolność do pracy i samodzielnej egzystencji

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Ankiety MOPS w Rzeszowie na temat osób bezdomnych za rok 2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013* (mps)

Niepełnosprawni bezdomni są lokowani najczęściej w rzeszowskim schronisku. Tylko w 2005 r. odnotowano 7 mężczyzn z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, którzy przebywali poza placówką. W kolejnych latach ich liczba wahała się od 0 do 5 osób (w 2011 r.). Kobiety bardzo rzadko przebywały poza placówkami (1 osoba w 2005, 2007, 2011 z lekkim i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności). Poza ośrodkiem częściej przebywały osoby z lekkim i znacznym stopniem niepełnosprawności. Występowanie znacznego stopnia niepełnosprawności jest związane z potrzebą zapewnienia opieki ze strony innych osób, dlatego schronisko jest jednym z miejsc, w któ-

¹⁸ Por. E. Dragomirecká, D. Kubisová, M. Anděl, *Duševní zdraví pražských bezdomovců*, „Psychiatrie” 8(4) 2004, s. 274–279.

rych przebywają niepełnosprawni bezdomni (najwięcej w 2005 r., tzn. 36 mężczyzn ze stopniem umiarkowanym i 16 kobiet ze stopniem lekkim).

W literaturze przedmiotu wyodrębniono fazy rozwoju syndromu bezdomności: wstępną (2 lata), ostrzegawczą (2–4 lata), adaptacji (4–6 lat), chroniczną (6–10 lat), bezdomności trwałej (10 lat i więcej)¹⁹. Proces przechodzenia w stan bezdomności i stawania się bezdomnym charakteryzuje się specyficznymi uwarunkowaniami, przebiegiem, dynamiką i ma określone cechy. Poprzedza go krótszy bądź dłuższy okres kumulowania się różnych problemów (tzw. następstwo zdarzeń powodujących bezdomność)²⁰.

Tabela 5. Okres pozostawania osobą bezdomną w Rzeszowie
w latach 2003–2013

Liczba osób Czas trwania w bezdomności		2003		2005		2007		2009		2011		2012		2013	
		K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
		N = 65	N = 306	N = 62	N = 333•	N = 9	N = 164°	N = 1	N = 154•	N = 5	N = 150	N = bd	N = bd	N = bd	N = bd
Do 1 roku	N*	bd	bd	0	3	1	0	bd	1	0	2	bd	bd	bd	bd
	N**	bd	bd	18	84	0	22	bd	9	0	21	bd	bd	bd	bd
	ogółem	bd	bd	18	87	1	22	bd	10	0	23	bd	bd	bd	bd
Od 2 do 5 lat	N*	bd	bd	5	8	2	11	bd	5	3	7	bd	bd	bd	bd
	N**	bd	bd	13	111	0	63	bd	19	0	27	bd	bd	bd	bd
	ogółem	bd	bd	18	119	2	74	bd	24	3	34	bd	bd	bd	bd
Od 6 do 10 lat	N*	bd	bd	1	7	6	9	bd	5	2	6	bd	bd	bd	bd
	N**	bd	bd	10	73	0	51	bd	82	0	63	bd	bd	bd	bd
	ogółem	bd	bd	11	80	6	60	bd	87	2	69	bd	bd	bd	bd
Powyżej 10 lat	N*	bd	bd	1	4	0	3	bd	4	0	4	bd	bd	bd	bd
	N**	bd	bd	14	53	0	5	bd	29	0	20	bd	bd	bd	bd
	ogółem	bd	bd	15	57	0	8	bd	33	0	24	bd	bd	bd	bd

Legenda: * – bezdomni pozaschroniskowi; ** – bezdomni schroniskowi; N – liczba dorosłych osób bezdomnych; bd – brak danych w kwestionariuszu ankiety; • – brak danych w odniesieniu do 10 bezdomnych mężczyzn; ° – liczba bezdomnych mężczyzn w 2007 r. wynosiła łącznie 109 osób (23 przebywało poza schroniskami, 86 egzystowało w schroniskach), 55 osób dokonało wielokrotnego wskazania, ponieważ prawdopodobnie przekraczało granicę bezdomności kilka razy; • – w 2009 r. podano łącznie liczbę kobiet i mężczyzn (1 kobieta i 153 mężczyzn)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Ankiety MOPS w Rzeszowie na temat osób bezdomnych za rok 2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013* (mps)

¹⁹ Por. M. Jażdżikowski, *Syndrom bezdomności*, „Świat Problemów” 6(89) 2000, s. 5–7; tenże, *Syndrom bezdomności*, „Pomost – o bezdomności bez lęku”, Gdańsk 2000, s. 9–12.

²⁰ Por. B. Szluz, *Podkarpacka bezdomność – socjologiczny szkic problemu* [w:] P. Grata (red.), *Od kwestii robotniczej do nowoczesnej kwestii socjalnej...*, s. 133–134.

Z danych zamieszczonych w tabeli 5 wynika, że przeważająca liczba kobiet pozostawała w bezdomności w 2005 r. do 1 roku (18) i od 1 do 5 lat (18), pozostałe od 6 do 10 lat (11) i powyżej 10 lat (15). Najczęściej przebywały one w schronisku dla bezdomnych kobiet, a tylko nieliczne egzystowały poza ośrodkiem. Czas trwania w bezdomności mężczyzn wydłużył się od 2 do 5 lat w latach 2005 (119) i 2007 (74), od 6 do 10 lat w latach 2009 (87) i 2011 (69). Część z nich pozostawała w placówkach ponad 10 lat (53 w 2005 r.). Im dłużej jednostki pozostawały w bezdomności, tym trudniej było z niej wyjść (można użyć określenia „utrwalanie” bezdomności).

Im dłużej osoba pozostaje w bezdomności, tym trudniej zmienić jej swoją sytuację. Wycofuje się z życia w społeczeństwie, zmniejsza aktywność życiową i zawodową, ambicje, ma większe poczucie bezsensu życia i utraty wartości. Kształtuje się postawa bierności i uzależnienia od pomocy instytucji. Wydłużający się czas pozostawania w bezdomności powoduje, że osobie coraz mniej zależy na zmianie sytuacji. Jest to także związane z odrzucaniem osób bezdomnych przez społeczeństwo²¹.

W literaturze przedmiotu wskazano wiele czynników prowadzących do przekroczenia granicy bezdomności²². W elbląskim schronisku przeprowadzono w 2006 r. badania wśród 80 bezdomnych oraz na 100-osobowej grupie ludzi niebędących bezdomnymi. Z badań wynika, że najczęstsze przyczyny bezdomności są natury prawnej, tzn. w 43% utrata mieszkania na skutek eksmisji, wymeldowania (spowodowana zaległościami w płatnościach za mieszkanie, odbywaniem kary więzienia, alkoholizmem bezdomnego), z powodu sprzedaży lub pożaru; 39% badanych odpowiedziało, że mieszkanie utracili z powodu konfliktów w rodzinie (wyprowadzili się do

²¹ Szerzej zob. M. Duda (red.), *Bezdomność: trudny problem społeczny*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2008.

²² Wśród badaczy należy wymienić J. Śledzianowskiego, A. Duracz-Walczak oraz S. Sidorowicza. W kolejnych latach tę problematykę podejmowało wielu autorów, przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, a wśród nich m.in.: K. Wierzbicka, E. Błażej i B. Bartosz oraz J.A. Bjorkoe, L. Frąckiewicz, A. Frąckiewicz-Wronka i M. Zrałek, M. Gramlewicz, A. Kotlarska-Michalska, T. Sołtysiak, D. Zalewska, R. Kraczkla, M. Porowski, V. Bryniewicz i G. Tronczyńska, M. Oliwa-Ciesielska, K.W. Frieske, B. Hołyst, C. Cekiera, J. Mazur, L. Stankiewicz, D.M. Piekut-Brodzka i A. Przymeński. W ostatnich latach ukazały się prace I. Grabarczyk, M. Mendel, J. Chwaszcz, F. Głoda, M. Dudy, J. Żurko, B.M. Pawlik, D. Podgórskiej-Jachniak. Kilka opracowań zostało opublikowanych pod redakcją M. Dębskiego, K. Stachury i S. Retowskiego oraz M. Dudy i M.A. Basińskiej. Należy przywołać także badania prowadzone wśród bezdomnych kobiet przez: M. Pisarską, H. Rudomską, A. Chrapkowską-Zielińską, A. Białas, J. Figarskiego, B. Zajęcką, B. Szluz, A. Szajerską oraz podejmujących zagadnienie bezdomności rodzin samotnych matek, m.in.: W. Kunarczyk, E. Jundziłł, M. Mąkoszę, H. Kamińską, H. Borcz, D.M. Piekut-Brodzką i H. Kubicką; bezdomności dzieci i młodzieży, m.in.: A. Przymeński, B. Szluz, L. Miś, E. Szczygiel.

nikąd z własnej woli bądź zostali wyrzuceni przez rodzinę)²³. W tych badaniach zarysował się bardzo mocno problem eksmisji ustawowych i wymeldowań, co było związane z wprowadzonymi regulacjami prawnymi.

W ankietach opracowywanych na terenie Rzeszowa wyszczególniono kilkanaście uwarunkowań zjawiska bezdomności. Wskazano wśród nich następujące przyczyny: eksmisję na bruk; eksmisję do mieszkań zastępczych; deficyt mieszkaniowy; likwidację hoteli robotniczych; bezrobocie; przemoc w rodzinie; zdarzenia losowe; świadomy wybór innego sposobu życia i odmiennego systemu wartości; brak miejsc w domach pomocy społecznej; brak miejsc w zakładach opiekuńczo-leczniczych lub pielęgnacyjno-opiekuńczych; odrzucenie przez rodzinę i środowisko osób zarażonych wirusem HIV i chorobą AIDS; różne rodzaje patologii – alkoholizm, przestępczość itp.; brak możliwości powrotu do wcześniejszego miejsca zamieszkania po opuszczeniu zakładu karnego. Dane liczbowe pozwalające na zobrazowanie czynników prowadzących do przekroczenia granicy bezdomności zawarto w tabeli 6.

Z danych zestawionych w tabeli 6 wynika, że bezdomne osoby wskazywały różne uwarunkowania przekroczenia granicy bezdomności. Najczęściej było ich kilka, a ich skumulowanie się stało się przyczyną pojawienia się problemu. Mężczyźni przebywający w schronisku wskazywali szczególnie na występowanie patologii społecznych – alkoholizmu, przestępczości itp. (254 w 2003 r., 76 w 2009 r., 77 w 2011 r.) oraz na bezrobocie (254 w 2003 r., 273 w 2005 r.). W 2003 r. w przypadku 241 osób nastąpiła eksmisja na bruk lub do mieszkań zastępczych, w roku 2005 liczba ta wynosiła 79. W 2005 r. 180 bezdomnych wskazało na świadomy wybór innego sposobu życia i odmiennego systemu wartości, a 179 na brak możliwości powrotu do wcześniejszego miejsca zamieszkania po opuszczeniu zakładu karnego. Mężczyźni pozaschroniskowi doświadczyli eksmisji (11 w 2003 r., 9 w 2005 r., 9 w 2007 r., 7 w 2009 r. i 5 w 2011 r.), a także przyczyniły się do tego różne rodzaje patologii (od 8 w 2003 r. i 2009 r. do 15 w 2007 r.). 9 osób w 2005 r. deklarowało świadomy wybór innego sposobu życia i odmiennego systemu wartości.

Kobiety ulokowane w ośrodku wskazywały na bezrobocie (14 w 2003 r., 15 w 2005 r.) i przemoc w rodzinie (13 w 2003 r.). W 2005 r. czynnikiem pojawienia się problemu w przypadku 19 kobiet stały się różne rodzaje patologii – alkoholizm, przestępczość itp. Jednostki egzystujące poza schroniskiem dokonały, ich zdaniem, świadomego wyboru innego sposobu życia i odmiennego systemu wartości (4 w 2005 r., 2 w 2007 i 2011 r.). Doświadczyły także eksmisji (4 w 2007 r. i 3 w 2001 r.).

---

²³ Por. J. Nowak, *Bezdomność – konieczność czy wybór? Komunikat z badań*, „Praca Socjalna” 1(2006), s. 75.

Tabela 6. Przyczyny bezdomności w Rzeszowie w latach 2003–2013

Liczba osób Powody bezdomności ●	2003			2005			2007			2009			2011			2012			2013		
	K*	M*	K**	M**	K*	M*	K**	M**	K*	M*	K**	M**	K*	M*	K**	M**	K*	M*	K**	M**	K*
1 ■	1	11	3	241	0	9	6	61	4	9	0	79	0	7	0	7	3	5	0	47	bd
2 ■																					bd
3	0	0	6	2	0	0	11	7	0	1	0	51	0	3	0	1	0	3	0	0	bd
4	0	1	0	25	0	0	1	5	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	5	bd
5	0	2	14	254	1	0	15	56	1	5	0	30	0	3	0	38	0	6	0	50	bd
6	1	2	13	192	0	2	10	79	3	1	0	8	0	0	0	1	0	0	0	11	bd
7	0	0	2	18	0	0	2	7	3	1	0	2	0	0	0	1	0	0	0	3	bd
8	1	2	8	21	4	9	10	180	2	6	0	8	1	1	0	9	2	2	0	28	bd
9	0	0	2	5	0	0	2	8	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	2	bd
10	0	0	0	4	0	0	7	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	bd
11	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	bd
12	0	8	9	254	2	9	19	273	2	15	0	61	0	8	0	76	2	9	0	77	bd
13	0	3	2	198	0	3	5	179	0	3	0	53	0	1	0	11	1	2	0	16	bd

Legenda: K – kobiety, M – mężczyźni; * – bezdomni pozaszchroniskowi, ** – bezdomni schroniskowi; ● – w kwestionariuszu ankiety dopuszczono wielokrotność wyboru; ■ – liczba eksmisji została podana łącznie; bd – brak danych w kwestionariuszu ankiety; 1 – eksmisja na bruk, 2 – eksmisja do mieszkań zastępczych, 3 – deficyt mieszkaniowy, 4 – likwidacja hoteli robotniczych, 5 – bezrobocie, 6 – przemoc w rodzinie, 7 – zdarzenia losowe, 8 – świadomy wybór innego sposobu życia i odmiennego systemu wartości, 9 – brak miejsc w domach pomocy społecznej, 10 – brak miejsc w zakładach opiekuńczo-leczniczych lub pielęgnacyjno-opiekuńczych, 11 – odrzucenie przez rodzinę i środowisko osób zarażonych wirusem HIV i chorobą AIDS, 12 – różne rodzaje patologii – alkoholizm, przestępczość itp., 13 – brak możliwości powrotu do wcześniejszego miejsca zamieszkania po opuszczeniu zakładu karnego.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Ankiety MOPS w Rzeszowie na temat osób bezdomnych za rok 2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013* (mps)

Tabela 7. Wiek osób bezdomnych w Rzeszowie w latach 2003–2013

Liczba osób Wiek	2003			2005			2007			2009			2011			2012			2013		
	K*	M*	K**	M**	K*	M**	K*	M**	K**	M**	K*	M**	K*	M**	K**	M**	K*	M**	K*	M**	K**
do 20 lat	0	0	8	2	2	0	5	13	2	0	0	1	0	0	0	0	5	bd	bd	bd	bd
od 21 do 30 lat	1	3	7	3	0	1	15	24	0	0	0	6	0	0	1	0	5	bd	bd	bd	bd
od 31 do 40 lat	1	1	4	58	1	2	8	76	1	2	0	15	0	1	0	10	1	1	0	17	bd
od 41 do 50 lat	0	7	10	82	2	6	10	163	3	7	0	29	0	2	0	16	3	4	0	28	bd
od 51 do 60 lat	3	12	17	133	2	13	11	29	3	14	0	32	1	11	0	70	1	13	0	51	bd
powyżej 60 lat	0	0	14	5	0	0	6	16	0	0	0	3	0	0	0	42	0	0	25	bb	bb

Legenda: K – kobiety, M – mężczyźni; * – bezdomni; ** – bezdomni pozaschroniskowi; bd – brak danych w kwestionariuszu ankiety

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Ankiety MOPS w Rzeszowie na temat osób bezdomnych za rok 2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013* (mps)

Tabela 8. Stan cywilny osób bezdomnych w Rzeszowie w latach 2003–2013

Liczba osób Stan cywilny	2003			2005			2007			2009			2011			2012			2013		
	K*	M*	K**	M**	K*	M**	K*	M**	K**	M*	K**	M**	K*	M**	K**	M*	K**	M**	K*	M**	K**
panna/kawaler	2	5	22	44	4	5	24	67	2	3	0	24	0	2	0	16	1	6	0	19	bd
mężatka/zonaty	1	2	12	42	1	1	9	78	1	2	0	5	1	0	0	11	3	2	0	11	bd
w separacji	1	13	17	113	2	16	17	127	3	15	0	55	0	11	0	89	1	11	0	85	bd
rozwódka/ rozwódzony	1	2	1	40	0	0	3	36	0	2	0	0	0	1	0	3	0	0	0	5	bd
wdowa/ wdowiec	0	1	8	44	0	0	2	13	3	1	0	2	0	0	0	20	0	0	0	11	bd

Legenda: K – kobiety, M – mężczyźni; * – bezdomni; ** – bezdomni pozaschroniskowi; bd – brak danych w kwestionariuszu ankiety

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Ankiety MOPS w Rzeszowie na temat osób bezdomnych za rok 2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013* (mps)

W schroniskach, a także poza placówkami obserwuje się z jednej strony napływ stosunkowo młodych osób, które stają się bezdomnymi, z drugiej zaś wciąż istnieje odsetek osób, które w bezdomność wchodzi po ukończeniu 50. czy 60. roku życia²⁴. Dane obrazujące wiek bezdomnych w Rzeszowie zestawiono w tabeli 7.

Przedstawione w tabeli 7 dane pozwalają na stwierdzenie, iż największą liczbę bezdomnych mężczyzn w latach 2003–2011 stanowiły osoby pomiędzy 51. a 60. rokiem życia. 20 kobiet w 2003 r., podobnie jak mężczyźni, przekroczyło 51. rok życia, a 14 jednostek 60 lat. W 2005 r. w schronisku odnotowano pobyt 15 kobiet w wieku pomiędzy 21. a 30. rokiem życia. Zauważa się tendencję korzystania z pomocy schroniska osób starszych, co jest adekwatne do procesu starzenia się społeczeństwa. Ośrodki stają się miejscem przebywania osób, które znalazły się poza rodziną i nie zostały ulokowane w domu pomocy społecznej.

M. Tyl dostrzegła znaczną rozpiętość między odsetkiem zamężnych bezdomnych kobiet (od 29% do 48%) i żonatych mężczyzn (od 5,3% do 19,1%)²⁵. Dane obrazujące stan cywilny bezdomnych w Rzeszowie przedstawiono w tabeli 8.

W populacji rzeszowskich bezdomnych dominowały osoby pozostające w związku małżeńskim bądź będące w separacji. W 2003 r. 22, a w 2005 r. 24 kobiety i 67 mężczyzn przebywających w ośrodku wskazało, że nie zawarli jeszcze związku małżeńskiego. Wśród bezdomnych były także osoby rozwiedzione (40 mężczyzn w 2003 r., 36 w 2005 r.) i owdowiałe (44 mężczyzn w 2003 r.).

W celu zobrazowania poziomu wykształcenia bezdomnych przytoczono dane dotyczące Rzeszowa, które zawarto w tabeli 9. Analiza danych zamieszczonych w tej tabeli potwierdza wnioski zawarte w literaturze przedmiotu²⁶. Poziom wykształcenia i kwalifikacji zawodowych bezdomnych osób jest niski. Wśród bezdomnych kobiet przeważały osoby z wykształceniem podstawowym. Mężczyźni legitymowali się najczęściej wykształceniem podstawowym i zawodowym (tylko w 2007 r. dominowało wykształcenie średnie).

---

²⁴ Por. B. Szluz, *Podkarpacka bezdomność – socjologiczny szkic problemu* [w:] P. Grata (red.), *Od kwestii robotniczej do nowoczesnej kwestii socjalnej...*, s. 138–139.

²⁵ Por. M. Tyl, *Dysfunkcjonalność rodziny a bezdomność*, „Praca Socjalna” 1(2005), s. 55.

²⁶ Szerzej zob. B. Szluz, *Świat społeczny bezdomnych kobiet*, Wydawnictwo Bonus Liber, Warszawa 2010, s. 113–117.

Dla porównania, w ciągu ostatnich lat odsetek osób bezdomnych podejmujących pracę zarobkową w województwie pomorskim wzrósł z 11,8% w roku 2003, 10,8% w roku 2005 do 25% w roku 2007²⁷. Podobną tendencję dostrzeżono na terenie województwa podkarpackiego²⁸. W tabeli 10 ukazano problem bezrobocia bezdomnych osób w Rzeszowie.

Tabela 10. Liczba osób bezdomnych zarejestrowanych jako bezrobotne w Rzeszowie w latach 2003–2013

Rok	Liczba osób					
	Kobiety		Mężczyźni		Ogółem	
2003	3*	22**	12*	246**	15*	268**
	25		258		283	
2005	4*	16**	13*	79**	17*	95**
	20		92		112	
2007	3*	0**	16*	27**	19*	27**
	3		43		46	
2009	1*	0**	6*	38**	7*	38**
	1		44		45	
2011	4*	0**	14*	43**	18*	43**
	4		57		61	
2012	bd*	bd**	bd*	bd**	bd*	bd**
	bd		bd		bd	
2013	bd*	bd**	bd*	bd**	bd*	bd**
	bd		bd		bd	

Legenda: * – bezdomni pozaschroniskowi, ** – bezdomni schroniskowi; bd – brak danych w kwestionariuszu ankiety

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Ankiety MOPS w Rzeszowie na temat osób bezdomnych za rok 2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013* (mps)

Zmniejszanie się liczby bezrobotnych bezdomnych może mieć związek ze zmianą sytuacji na rynku pracy²⁹ i ogólnym spadkiem stopy bezrobocia w kraju. Pracodawcy poszukują pracowników także np. w schroniskach, część z podopiecznych jest wspierana przez rozwijające się podmioty ekonomii społecznej, np. Centrum Integracji Społecznej przy Rzeszowskim Towarzystwie św. Brata Alberta w Rzeszowie.

²⁷ Por. M. Dębski, *Socjodemograficzny portret zbiorowości ludzi bezdomnych województwa pomorskiego – grudzień 2007 (Raport z badań)*, „Pomost – o bezdomności bez lęku”, Gdańsk 2007, s. 70–73.

²⁸ Por. B. Szluz, *Podkarpacka bezdomność – socjologiczny szkic problemu* [w:] P. Grata (red.), *Od kwestii robotniczej do nowoczesnej kwestii socjalnej...*, s. 141–142.

²⁹ Szerzej zob. P. Walawender, *Rynek pracy w Rzeszowie w I połowie XXI wieku* [w:] M. Malikowski (red.), *Rzeszów w XX-leciu III RP*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2012; M. Urbańska, *Szanse kobiet na rynku pracy*, „Saeculum Christianum. Pismo historyczno-społeczne” 2009, nr 2, s. 227–238.

2. Instytucjonalna pomoc bezdomnym. Przeciwdziałanie problemowi bezdomności

Propozycję rozwiązań sformułowano w projekcie „Krajowego programu wychodzenia z bezdomności i rozwoju budownictwa socjalnego na lata 2009–2015”. Wyszczególniono w nim następujące kategorie placówek:

1. Ogrzewalnie – pomieszczenia przeznaczone do spędzania nocy lub przebywania w okresie zimowym przy spadku temperatur. Przewidziane są dla maksymalnie 50 osób, z prowadzoną podstawową ewidencją danych, bez konieczności ich weryfikacji z dokumentami tożsamości. Wyposażenie mają stanowić: ławki lub krzesła, stoły, wieszaki, umywalka i WC na 10 osób oraz pomieszczenia służbowe, tj. recepcja z sanitariatem. Ogrzewalnia powinna posiadać regulamin placówki.

2. Noclegownie – obiekty budowlane z podziałem powierzchni użytkowej na: podstawową (pomieszczenia sypialne mieszczące do 15 osób i powyżej 15 osób z podziałem ze względu na płeć mieszkańców), pomocniczą (kuchnia z zapleczem gospodarczym, pralnia, sanitariaty, świetlica, pomieszczenia do spożywania posiłków, pomocy medycznej, administracyjne). Sypialnia w noclegowni ma być wyposażona w łóżka z niezbędną pościelą (poduszka, materac oraz co najmniej koc), powinna zapewniać osobom bezdomnym zachowanie podstawowych zasad intymności i godności ludzkiej (swobodny dostęp do łóżka, niełączenie łóżek, zainstalowanie przegród między nimi). Noclegownia powinna posiadać punkt informacyjny dla bezdomnych o wszelkich formach pomocy. W placówce mają być zatrudnieni następujący pracownicy: pracownik socjalny, psycholog, lekarz, prawnik, doradca zawodowy. Powinna posiadać wewnętrzny regulamin przebywania i korzystania z usług, które mają być wykonywane bez skierowań, z gwarancją uzyskania miejsca noclegowego bez konieczności pokrywania odpłatności. W okresie zimy ma być ona czynna całodobowo, w czasie lata 12 godzin na dobę, tj. w godzinach 19.00–7.00. Noclegownia ma prowadzić ścisłą współpracę z ośrodkiem pomocy społecznej właściwym ze względu na jej lokalizację.

3. Jadłodajnie – placówki świadczące usługi gastronomiczne w pierwszej kolejności dla osób posiadających skierowania lub abonamenty wydane przez ośrodki pomocy społecznej, a w drugiej – dla pozostałych osób. Powinny być organizowane na zasadach i warunkach określonych dla obiektów zbiorowego żywienia.

4. Domy dla osób bezdomnych (obecnie nazwa zamienna: schroniska lub hostele) – obiekty budowlane z podziałem powierzchni użytkowej na: podstawową (pokoje pobytu, a więc takie, które zapewniają zaspokojenie

następujących funkcji mieszkaniowych: nocleg, przebywanie w ciągu dnia oraz wykonywanie własnych osobistych zajęć, np. czytanie, odpoczynek, nauka lub indywidualna praca), pomocniczą (pomieszczenia takie jak: sanitariaty indywidualne lub zbiorowe, pralnia, kuchnia z zapleczem gospodarczym, pomieszczenia do spożywania posiłków, pomocy medycznej itp.). Do domów dla osób bezdomnych przyjmowane są przede wszystkim osoby kierowane przez ośrodki pomocy społecznej, z zawartym kontraktem socjalnym, tzn. realizujące indywidualny program wychodzenia z bezdomności, uczestniczące w różnych formach aktywizacji zawodowej (programy rynku pracy) lub wykonujące pracę na wolnym rynku pracy. W domach dla osób bezdomnych stosowane są formy odpłatności za pobyt. Funkcjonowanie placówki zapewnia personel administracyjny, w skład którego wchodzi także: pracownicy socjalni, psychologowie, lekarz medycyny oraz personel pielęgniarski.

5. Mieszkania kontraktowe – to mieszkania samodzielne dla osoby bezdomnej, która podpisała kontrakt z ośrodkiem pomocy społecznej (lub urzędem gminy bądź organizacją pozarządową), zobowiązując się do ponoszenia kosztów utrzymania lokalu z własnych dochodów przy jednoczesnym poddaniu się monitoringowi w procesie usamodzielniania się. Okres pobytu w mieszkaniu kontraktowym nie może przekraczać dwóch lat. Mieszkanie powinno pochodzić z zasobów gminy lub organizacji pozarządowej. Możliwe jest także użytkowanie mieszkania na zasadzie indywidualnego wynajmu³⁰.

Na terenie Rzeszowa funkcjonuje jedno schronisko dla bezdomnych mężczyzn prowadzone przez Rzeszowskie Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta. Kobiety ulokowane są w podobnej placówce w Raclawówce k. Rzeszowa. W pierwszym z ośrodków umieszczona jest łazienka, kuchnia wydająca posiłki zarówno podopiecznym, jak również osobom przychodzącym ze skierowaniem z MOPS. W Rzeszowie działa także hostel. Organizacja prowadzi ponadto schronisko dla mężczyzn w mieście Jasło.

W Raclawówce podopieczni pracują w ogrodzie, a także w kuchni. Prowadzone są różnego rodzaju zajęcia, np. plastyczne, muzyczne, spotkania religijne. Terapia uzależnień realizowana jest w rzeszowskiej placówce, obok której ulokowano Centrum Integracji Społecznej, które od kilku lat podejmuje szereg działań skierowanych do bezdomnych czy ubogich osób i ich rodzin. W rzeszowskim schronisku działa biblioteka prowadzona przez wolontariuszy.

4 grudnia 2015 r. minister rodziny, pracy i polityki społecznej E. Rafalska zatwierdziła nowy resortowy program pod nazwą „Program wspierają-

---

³⁰ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwo Infrastruktury, *Krajowy program wychodzenia z bezdomności i rozwoju budownictwa socjalnego na lata 2009–2015 – projekt*, Warszawa 2009, s. 9–10, www.mpips.gov.pl, data dostępu: 26.01.2009.

cy rozwiązywanie problemu bezdomności”³¹. Jest on nową wersją dotychczas obowiązującego resortowego „Programu wspierającego powrót osób bezdomnych do społeczności”. Poprzedni wymagał modyfikacji ze względu na nowe wyzwania pojawiające się w zakresie pomocy osobom bezdomnym i zagrożonym tym problemem społecznym. W wyniku rekomendacji zawartych w wypracowanym w projekcie systemowym 1.18. „Tworzenie i rozwijanie standardów usług pomocy i integracji społecznej”, modelu „Gminny standard wychodzenia z bezdomności” oraz postulatów przedstawionych w „Krajowym programie przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji” w obszarze pomocy osobom bezdomnym i zagrożonym bezdomnością konieczna była zmiana głównego celu oraz celów szczegółowych, wskazano również mierniki i zakładane rezultaty. W ramach celu głównego wyznaczone są następujące cele szczegółowe: zwiększenie samodzielności osób bezdomnych poprzez system usług reintegracji społecznej i zawodowej; wzmocnienie i usprawnienie systemu interwencji, ochrony zdrowia i życia osób bezdomnych; zmiana standardów placówek świadczących usługi dla osób bezdomnych, tj.: ogrzewalni, noclegowni i schronisk dla bezdomnych.

MOPS w Rzeszowie przygotowuje sprawozdania obejmujące dane dotyczące form pomocy przyznanej bezdomnym osobom w poszczególnych latach, które zestawiono w tabeli 11.

Organizacje pozarządowe (m.in.: Rzeszowskie Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta, Caritas, Bank Żywności, Emaus) świadczą przede wszystkim pomoc rzeczową osobom przebywającym w schronisku (673 w 2003 r., 599 w 2011 r.), a także jednostkom egzystującym poza schroniskiem (85 w 2003 r., 30 w 2011 r.). Jest to także pomoc finansowa (49 w 2003 r.). MOPS w Rzeszowie wypłaca głównie świadczenia w postaci środków pieniężnych (62 osobom przebywającym w schronisku w 2011 r., 32 osobom poza schroniskiem w 2007 r.).

Wśród źródeł utrzymania rzeszowskich bezdomnych wymieniono: rentę, emeryturę, dochód z pracy, zasiłek dla bezrobotnych, świadczenia z pomocy społecznej obligatoryjne lub fakultatywne, środki ze zbieractwa (w tym żebractwo) oraz inne. Te ostatnie były najczęściej wymieniane, szczególnie przez mężczyzn, którzy korzystali ze schroniska. Kobiety wymieniły także inne źródła utrzymania: rentę, dochód z pracy, świadczenia z pomocy społecznej: pomoc fakultatywną i obligatoryjną (dane są zawarte w tabeli 12).

---

³¹ MRPiPS, *Nowy „Program wspierający rozwiązywanie problemu bezdomności”*, <http://www.mpips.gov.pl/aktualnosci-wszystkie/pomoc-spoeczna/art,7529,nowy-program-wspierajacy-rozwiazywanie-problemu-bezdomnosci.html>, data dostępu: 5.12.2015.

Tabela 11. Formy pomocy przyznane osobom bezdomnym w Rzeszowie w latach 2003–2013

Liczba osób	2003		2005		2007		2009		2011		2012		2013											
	OPS*	OPS**	Op*	Op**	OPS*	OPS**	Op*	Op**	OPS*	OPS**	Op*	Op**	OPS*	OPS**										
Formy pomocy finansowa	27	1	49	49	0	5	0	0	32	0	0	11	18	0	0	20	62	0	0	bd	bd	bd	bd	
usługi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	bd	bd	299	bd	
rzeczowa	0	10	85	673	0	0	0	0	16	93	0	99	4	0	0	56	78	0	30	599	bd	bd	bd	bd

Legenda: * – bezdomni pozaschroniskowi, ** – bezdomni schroniskowi; bd – brak danych w kwestionariuszu ankiety; OPS – ośrodek pomocy społecznej, OP – organizacja pozarządowa

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Ankiety MOPS w Rzeszowie na temat osób bezdomnych za rok 2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013* (mps)

Tabela 12. Źródła utrzymania osób bezdomnych w Rzeszowie w latach 2003–2013

Liczba osób	2003				2005				2007				2009				2011				2012				2013			
	K*	M*	K**	M**	K*	M*	K**	M**	K*	M*	K**	M**	K*	M*	K**	M**	K*	M*	K**	M**	K*	M*	K**	M**	K*	M*	K**	M**
Źródło utrzymania●																												
1	1	2	13	28	1	1	16	0	4	3	0	10	0	2	0	14	1	1	0	4	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
2	0	0	6	14	0	2	5	69	0	1	0	6	0	1	0	9	0	1	0	4	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
3	0	1	4	28	0	0	8	54	1	2	0	18	0	0	0	6	0	0	0	1	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
4	1	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	3	0	1	0	0	0	0	0	0	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
5	0	7	0	0	0	5	1	7												16	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
6	4	9	0	27	6	13	8	36	9	18	0	19	0	10	0	38	0	6	0	37	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
7	0	2	2	41	0	1	0	52	1	5	0	0	1	0	0	4	0	2	0	10	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
8	1	4	10	145	0	0	18	106	1	1	0	0	0	0	0	68	7	15	0	79	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd

Legenda: K – kobiety, M – mężczyźni; * – bezdomni pozaschroniskowi, ** – bezdomni schroniskowi; • – w ankiecie dopuszczono wielokrotność wyboru; ■ – w latach 2007–2011 świadczenia z pomocy społecznej obligatoryjne i pomoc fakultatywną zobrazowano łącznie; 1 – renta, 2 – emerytura, 3 – dochód z pracy, 4 – zasiłek dla bezrobotnych, 5 – świadczenia z pomocy społecznej: obligatoryjne, 6 – świadczenia z pomocy społecznej; pomoc fakultatywna, 7 – środki ze zbieractwa (w tym żebractwo), 8 – inne

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Ankiety MOPS w Rzeszowie na temat osób bezdomnych za rok 2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013* (mps)

Tabela 13. Liczba bezdomnych osób usamodzielnionych i formy usamodzielnienia w Rzeszowie w latach 2003-2013

Liczba osób		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013	
		K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Forma usamodzielnienia		bd	bd	2 0**	16* 2**	0* 4**	0* 23**	0* 0**	1* 0**	1* 0**	2**	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
		bd	bd	0* 4**	2* 0**	0* 7**	0* 36**	0* 0**	0* 36**	0* 0**	2* 5**	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Nabycie prawa do własnego świadczenia (renta, emerytura, zasiłek stały)		bd	bd	0* 0**	0* 0**	3* 2**	0* 2**	0* 0**	0* 2**	0* 0**	0* 0**	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	
		bd	bd	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Mieszkanie socjalne		bd	bd	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
		bd	bd	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Mieszkanie chronione		bd	bd	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
		bd	bd	0* 2**	0* 0**	0* 2**	0* 16**	0* 0**	1* 16**	0* 0**	1* 1**	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Powrót do rodziny		bd	bd	0* 2**	0* 0**	0* 2**	0* 16**	0* 0**	1* 16**	0* 0**	1* 1**	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
		bd	bd	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Inne (np. DPS)		bd	bd	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	1* 0**	1* 0**	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	6	bd	bd	bd
		bd	bd	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	0* 0**	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd

Legenda: N – liczba osób, * – bezdomni pozaschroniskowi, ** – bezdomni schroniskowi; K – kobiety, M – mężczyźni

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Ankiet MOPS w Rzeszowie na temat osób bezdomnych za rok 2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013* (mps)

W pracy z bezdomnymi osobami podejmowane są działania mające na celu ich usamodzielnienie. W przygotowaniu zestawienia brano pod uwagę: zatrudnienie, nabycie prawa do własnego świadczenia (renta, emerytura, zasiłek stały), uzyskanie mieszkania socjalnego, mieszkania chronionego, powrót osoby do rodziny, inne (np. umieszczenie w domu pomocy społecznej). Dane zestawiono w tabeli 13.

Usamodzielnienie częściej miało miejsce w przypadku osób korzystających ze schroniska. Mężczyźni znajdowali pracę, uzyskiwali prawo do własnego świadczenia lub wracali do rodzin. Kobiety nabywały prawo do własnego świadczenia, powracały do rodzin bądź uzyskiwały mieszkanie socjalne. Nikt nie otrzymał mieszkania chronionego. Tylko 1 kobieta i 1 mężczyzna w 2007 r. otrzymali miejsce w domu pomocy społecznej.

Wydaje się, że najskuteczniejszym sposobem wzmocnienia postaw prospołecznych bezdomnych oraz podstawą przeciwdziałania patologiom jest profilaktyka kreatywna³². Nowoczesny model pracy socjalnej obejmuje: interwencję, kompensację społeczną i prewencję wychowawczą³³. Trwałe usamodzielnienie osób bezdomnych (bez rodziny) wymaga przejawiania zdolności do samodzielnej egzystencji, posiadania lokalu mieszkalnego oraz dochodów. Prowadzony jest program wychodzenia z bezdomności, będącego procesem mającym na celu usamodzielnienie bezdomnej osoby.

The problem of homelessness in Rzeszow

Abstract

Homelessness is a social problem occurring in individual countries, that is becoming more and more recognized, however complex and therefore difficult in the context of conducting scientific research, as well as undertaking initiatives in practice. Scientific publications on this topic had already appeared in Poland during the interwar period. In the Polish People's Republic it was stressed that the problem was apparently solved by the caring role of the state. The effect of such a declaration was a blurred phenomenon in both popular as well as scientific consciousness. After 1989, homelessness revealed itself anew, resulting in a renewed interest for researchers, as well as creating solutions for practitioners in their efforts in the field of social assistance. Assistance activities are undertaken in Poland by many entities that can be grouped within the public, non-governmental and private sectors. The article presents conclusions from the studies on the phenomenon and scale of homelessness in the city of Rzeszow.

Keywords: homelessness, homeless people, social problems

³² Por. H. Gąsior, *Fenomen bezdomności jako problem społeczny w woj. katowickim (lata 1996–1997)*, „Auxilium Sociale” 1/5(1998), s. 129.

³³ Por. Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, *Model pracy socjalnej w placówkach dla osób bezdomnych* [w:] A. Duracz-Walczak (red.), *W kręgu problematyki bezdomności polskiej...*, s. 113.